

Citads celticas anticas

Exchavaziuns e fotografias or da l'aria

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Durant l'emprim tschientaner a. Cr. ha Roma conquistà vasts territoris en fin al Danubi ed al Rain. En parts da quels intsches, situadas oz en Ungaria, Germania, Svizra e cunzunt Frantscha, han perscrutaziuns archeologicas cumprovà ch'ils indigens, per gronda part Celts, bajegiavan gia pli baud citads fortifitgadas.** Construcziuns sumegliantas han ins scuvert er en regiuns che n'han mai fatg part da l'imperi roman, cunzunt en l'actuala Tschechia, sco er en Franconia e perfin Turinga e Pologna. Fotografias or da l'aria han il pli savens confermà las interpretaziuns da las exchavaziuns. Talas citads fortifitgadas dals Celts antics num'nins «oppida», singular «oppidum», tenor scripturs latins e cunzunt Gaius Iulius Caesar (101–44 a. Cr.), conquistatur da la «Gallia comata» tranter il Lai da Constanza, la Bretagna ed il Golf da Bizkaia. Sabine Rieckhoff (Universitad da Lipsia) e Stephan Fichtl (Universitad da Tours) han gist publictà in volum cun bleras fotografias davart l'istorgia ed ils resultats da las perscrutaziuns davart ils «oppida», da Budapest orasum vers damaun a Bracquemont (Normandia) orasum vers saira (1). «Da strusch 200 plazs d'exchavaziun avain nus tschernì ils principals sco er ils pli tipics, interessants e spectaculars» (p. 9). I suonda ina resumaziun che resguarda cunzunt lieus situads en Svizra u en Borgogna.

Lieus fortifitgads en Gallia

Caesar ha rapportà davart sia guerra da conquista en «De bello Gallico», oz part fundamentala dals studis da latin. «Ses rapport transmitta ils nums da ventgotg 'oppida' (...). Fin uss han ins identifitgà ventgin da quests. Tar insaquants è il num antic restà collià cun la citad moderna tras il temp dals imperaturs romans ed il medieval: 'Cenabum' er Orléans, 'Avaricum' Bourges, 'Vesontio' Besançon. Auters lieus, sco 'Bibracte', 'Alesia' e 'Gergovia' han ins pudì identifitgar grazia a perscrutaziuns archeologicas (...). La fortificaziun da la penisla da l'Enge a Berna è stada in cas spezial. Ses num latin 'Brenodurum' è documentà grazia ad in'inscripziun en lingua celtica chattada 1984 (...) ad ost da la Tiefenau

(...). L'archeolog Rudolf Fellmann ha pudì cumprovar senza dubi ch'i sa tractava d'ina tavla votiva da zinc, deditgada da la populaziun da 'Brenodurum sper l'Ara' ad in dieu dals fravis» (p. 13). Cun quai han Rieckhoff e Fichtl gia numnà il pli renumà da tuts «oppida»: «Ins po strusch vesair insatge d'«Alesia», chapitala fortifitgada dals 'Mandubii', danor rests d'in implant da defensiun (...). Ins enconuscha 'Alesia' cunzunt pervi da la bloccada victoriosa da 52 a. Cr. che ha manà a fin la revolta gallica (...) e cun quai la conquista da la Gallia» (p. 32). Per l'antica classica èsi stà in'ura dal destin: «L'imperi roman è sa slargià cun passa 30%. Ses punct central, situà en il Mar mediterranean, è sa spustà vers l'intern da la Gallia» (2).

La via dal zin en Borgogna

'Alesia' è in dals trais plazs d'exchavaziun descrits dal volum e situads en Borgogna. Tras questa regiun passava la via dal zin, metal «irremplazzabel per las officinas talianas dal bronz, (...) numnadain la via dal Rodan e da la Saône; lura manava in curt tschancun via terrestre sin la Seine en fin al Chanal da la mongia. Lezza giada era la Seine navigabla (...) davent dal pe dal Mont Lassois. Quest, cun sias spundas stippas, è 109 m pli aut ch'il fund da la val (...); grazia a questa situaziun topografica favuravla è'l vegnì ina da las fermativas principalas per il commerzi dal zin (...). 2001 han entschavì perscrutaziuns cuminaivlas franzosas-tudestgas dal culm (...). La pli gronda surpraisa han ins chattà sin ina parcella amez la planira auta: Là han ins scuvert ils mirs da fundament d'in curius bajetg da 35 x 22 m (...) cun in'apsida. Quel edifizì insolit steva a l'ur oriental da la planira, vesaivel da la Seine (...). Cun sias dimensiuns, sia galaria da colonnas e sias parais malegiadas era'l probablmain fitg represchentativ; (...) ses plan fa endament models fenizians dal 7avel u 6avel tschientaner a. Cr. en Sicilia» (pp. 20–21). Il Mont Lassois s'eleva damanai vel dal sparta-uaus continental tranter Seine (Chanal da la mongia) e Rodan (Mar mediterranean).

In museum cun center europeic

En Borgogna perscrutesch'ins anc adina in «oppidum» celtic damanai vel dal spar-

ta-uaus tranter Rodan e Loire (Ocean atlantic). Caesar al definescha «Bibracte, oppido Haeduorum longe maximo et copiosissimo» (3). Il pussant pievel dals 'Haedui' era allià cun la Roma da Caesar. «'Bibracte', situà sin il Mont Beuvray (821 m), dominescha la planira da l'Arroux, pitschen flum lateral da la Loire (...). El era situà a mesa strada tranter las principalas vias da traffic dals conturns, numnadain la Loire vers saira e la Saône vers damaun» (pp. 38–39). Rieckhoff e Fichtl envidan a'l visitar: «L'«oppidum» sin il Mont Beuvray è accessibel tut l'onn. Da zercladur a settember sa splegan exchavaziuns da pliras universitads europeicas. Visitas guidadas èn pussaivlas per singuls dals 14 da mars en fin il 15 da november, per gruppas cun preavis tut l'onn (...). Il 'Musée de la civilisation celtique' (www.bibracte.fr), al pe dal Mont Beuvray, preschenta a moda chapibla la cultura celtica en general e pli spezialmain ils resultats da las exchavaziuns a 'Bibracte'. Plinavant han lieu in'exposiziun speziala davart in tema e differentas occurrenzas en il liber (...). Il Center d'archeologia europeica (4) posseda stanzas da lavur, magasin, in'ufficina da restauraziun, bancas da data ed ina biblioteca speziala davart il temp da fier en Europa e cunzunt l'istorgia ed archeologia dals Celts, cun cundiziuns idealas da studi e perscrutaziun. Il center arranscha adina puspè dietas internaziunalas ed edescha atgnas publicaziuns» (p. 97). Per ir dal Rodan a la Seine e viceversa travers'ins anc adina la Borgogna: «Ils TGV Geneva–Paris e Paris–Geneva per exempel ferman a la staziun da Mâcon-Loché sper la Saône.

Sper la Cascada dal Rain

Rieckhoff e Fichtl descrivan trais «oppida» dal segund e da l'emprim tschientaner a. Cr. en la part da la Gallia situada ad ost da las chadainas dal Giura, pia il pajais dals «Helvetii»: A Rheinau/ZH, Berna e Bas-Vully/FR. L'intschess da l'emprim, il pli grond, è situà oz per gronda part sin il territori da la vischnanca tudestga da Jestetten, pia en il circol da Waldshut. «2 km suenter sia cascada (...) furma il Rain duas penislas, (...) a dretga en Germania quella da 'Schwaben' (233 ha), a sanestra en Svizra quella d'«Au' (85 ha). Domaduas eran bloccadas da mirs ch'ins nota anc adina sco rempars sin

il terren (...). Cunzunt da la vart tudestga han ins chattà blers tocs importads, betg mo las solitas amforas da vin talian, mabain er raritads; ina caspsla da sigils per exempel tradescha il diever da la scrittira e forza schizunt la preschientscha da negozians romans. Tals imports, sco era passa 400 munaidas celticas (...) reflecteschan la situaziun speziala dal lieu curt avant la cascada (...). Tge rauba transtgargiav'ins qua? Per chapir quai vali la paina da resguardar la navigaziun sin il Rain aut en temps istorics. Dapi l'epoca medievale transportav'ins là sal da Baviera e dal Salzkammgut ch'ins vendeva lur a Turitg (...). En il 16avel tschientaner è sa sviluppà in commerzi animà tranter l'Italia dal nord ed ils Pajais bass sur il Lai da Constanza e Basilea. La navigaziun sin il Rain aut tranter Schaffusa e Basilea enconuschev'ins sco fitg sperta, dentant era fitg ristgada pervi da la blera grippa e da las bleras cascadettas. Bartgas estras che levan ir dal flum giu basegnavan per quai pilots indigens (...) per manar lur chargias sin vias terrestres enturn turnigls e cascadas (...). Tals servetschs prestava segir era la gliעד da Rheinau, cunzunt per gidar a guntgir la Cascada dal Rain. Ma Rheinau era en emprima lingua in lieu da transtgargiada per rauba mediterranea sco amforas da vin; questa na pudeva dentant betg viagir sur Basilea, mabain sur la Romandia e l'Ara. Da la sbuccada da l'Ara a Rheinau stuv'ins ir mo ina part curta e plitost leva dal flum; lura pudev'ins (...) transtgargiar la rauba sin chars e la transportar en fin al Danubi (...). Viceversa vegniva il sal da Schwäbisch Hall (Württemberg dal nord) u Bad Reichenhall (Baviera) a Rheinau per la Svizra da l'ost» (pp. 65 e 67). Il Post svizzer d'infurmaziun per il mantegniment da bains culturals (Nike) porscha turas guidadas en las duas penislas dal Rain (www.nike-kultur.ch).

L'archeologia carmala pli che mai

Da l'«oppidum» da la penisla d'Enge a Berna san ins fitg pauc. Da quel dal Mont Vully, tranter ils trais lais da Bienna, Murten e Neuchâtel, san ins in pau dapli. Sia fortificaziun «bloccava 50 ha en la part vest dal culm» (p. 52); el è vegnì duvrà cunzunt tranter 125 ed 80/70 a. Cr. Rieckhoff e Fichtl manegian ch'ins haja quella giada «frequentà il Mont Vul-

ly mo per radunanzas religiusas u politicas e ch'el saja stà propi destinà per manifestar lunsch enturn l'identitad collectiva d'ina gronda fulla» (p. 53). Quai pon ins sa figurar oz: «Da l'oppidum (var 650 m), ils dis da bell'aura, pon ins vesair ils trais lais e fin al Giura ed a las Alps. La finamira da l'uniun 'Pro Vistiliaco' (www.provistiliaco.ch) è da preschentar l'archeologia e l'istorgia dal Mont Vully e da realisar exchavaziuns» (p. 103). Ma blers «oppida» vivevan cunzunt dal commerzi. Il Mont Lassois sper la via dal zin è mo in exempel. Ils pievels mediterrans da l'antica duvravan blera ambra (per grec classic «electron»), ina rascha fossila che provegniva da las regiuns dal Mar baltic. La via da l'ambra colliava la Pomorania tras la Moravia cun «Carnuntum» (oz Petronell sper Vienna) e da là cun il Friaul. In'etappa impurtanta era l'«oppidum» da Biskupin tranter Pomorania e Silesia, bajegià en il 7avel tschientaner a. Cr. en ina regiun da blers lais e bleras palids. «Per proteger la fortezza da mo 1,5 ha cunter erupziuns d'aua [dal Lai Biskupin] l'han ins circumdada cun in mir da rempar da 35 000 pals pitgads per travers en il fund dal lai (...). Ins calculescha che 700–1000 umans hajan vivì permanentmain a Biskupin» (p. 24). La regiun fascheva part da la Pologna gia tenor ils cunfins da 1919; la scuverta 1933 da lez lieu da chat, il pli impurtant dal pajais, ha stimulà las exchavaziuns archeologicas polacas. Ins ha reconstruì l'«oppidum» sco museum al liber (5). Il grond success da las exposiziuns archeologicas oz deriva dal giavisch d'enconuscher meglier las ragischs dal passà. Il svilup da perscrutaziuns internaziunalas sco a «Bibracte» mussa ch'ins po e duai sa fatschentar cun l'agen passà respectond plainamain quel da tschels pievels.

1. Sabine Rieckhoff und Stephan Fichtl, *Keltenstädte aus der Luft. Stuttgart (Konrad Theiss, ISBN 978-3-8062-2242-5) 2011. Ediziun da licenza per la «Wissenschaftliche Buchgesellschaft», Darmstadt.*

2. Christian Goudineau, *César et la Gaule. Segunda ediziun repassada da l'autur. Paris (Errance, ISBN 2-02-039639-4) 2000, p. 375.*

3. «'Bibracte', lunsch la citad la pli gronda e ritga dal pievel dals Haedui» («De bello Gallico», 1, 23, 1).

4. Adressa: CAE, F-58370 Glux-en-Glenne. Fax: 0033 3 86 78 65 70. Avertura: Tut l'onn da gliendesdi a venderdi, 10.00–12.00 e 14.00–17.00.

5. Adressa: PMA, Biskupin 17, PL-88 410 Gasawa. Homepage: www.biskupin.pl